

ŽIVJETI I OBRAZOVATI SE U DUHU VREMENA

Salih INDŽIĆ

O obrazovanje i odgoj najneposrednije su uvjetovani stanjem i razvojem nauke, tehnike, tehnologije, proizvodnje, kulture i umjetnosti te društvenim odnosima. U tom općem sklopu ovisnosti i uvjetovanosti postoje odgovarajuće razlike između obrazovanja i odgoja. Obrazovanje je, naime, tješnje povezano s napretkom nauke i tehnike, dok je odgoj, u pravilu, jasno društveno i idejno-politički usmjeren.

Koliki i kakav će se uspjeh postići u obrazovanju i odgoju ovisi, pored ostalog, o samom kvalitetu jednog i drugog procesa, ali i od njihovog stvarnog međusobnog odnosa. Osim toga, na njihov kvalitet djeluju mnogi primarni i sekundarni faktori.

Vrijeme u kome živimo karakterizira veoma snažan i brz razvoj nauke, tehnike i tehnologije. Stoga, ono što nazivamo savremeno obrazovanje moralo bi imati adekvatan sadržaj, organizaciju i oblik i moralo bi odgovoriti potrebama i zahtjevima današnjice. Ali, ipak, perspektivnost koju bi moralo nositi savremeno obrazovanje ne bi smjela značiti zatiranje tradicionalnih temelja. Štaviše, poštovanje svega vrijednog iz prošlosti je osnova na kojoj treba graditi savremeno obrazovanje.¹

Savremenost obrazovanja se najviše odražava u domenu njegovog sadržaja (općeg i stručnog), zatim u njegovoj organizaciji,

metodama i sredstvima ostvarivanja. Drugim riječima, u savremenom obrazovanju i odgoju naglašava se važnost izbora sadržaja koji se poučavaju, načina na koji se poučavaju i uvjeta u kojima se poučavaju. To je ono na što se aludira često upotrebljavanom sintagmom u našem društvu – reforma obrazovnog sistema.

Dugo je u buržoaskim društvima viši stepen obrazovanja bio namijenjen isključivo djeci “vladajuće klase” te, samim tim, nedostupan i nedokučiv djeci “radničkih slojeva”.

Uvjeti života i rada su u međuvremenu uveliko izmijenjeni. Te promjene, logično, dovode i do promjena u domenu pripremanja mlade generacije za život. Ako, naprimjer, pogledamo nastavni plan i program naših srednjih škola, time i medresa, vidjet ćemo da su, unazad svega nekoliko godina, u njemu mjesta našli mnogi predmeti bez kojih je opća naobrazba danas nezamisliva (osnove informatike, demokratija i ljudska prava i sl.).

Odgoj i obrazovanje, dakle, simplificirano rečeno, treba uskladiti sa duhom vremena te omogućiti mladim generacijama “prozor u svijet”. Biti “obaviješten”, biti “u toku”, to nam je u eri informatike na dohvatu ruke, a na porodici i društvu je da se omoguće kvalitetne pretpostavke ostvarivanja toga cilja.

Pogrešno bi bilo smatrati da je “odgoj u duhu vremena” sintagma nastala u savremenom

dobu. Naprotiv, historijski promatrajući, na bitnost informiranosti o vremenu u kome se živi eksplicite upućuju čak i neke poruke iz objave date Ibrahimu, a.s., prije otprilike četiri hiljade godina! Osim toga, poruke posljednjeg Božijeg Poslanika, s.a.v.s., i njegovih ashaba također naglašavaju ovu, da je tako uvjetno definiramo, esencijalnu potrebu čovjeka. Ovim porukama se, kroz bližu historiju pa sve do današnjih dana, vode mnoge velike ličnosti i vakifi, koji su nas mnogo čime zadužili. Ali, krenimo redom...

Suhufi Ibrahima, a.s.

Kur'an spominje četiri velike objave te manje koje naziva suhufima. Posebno su istaknuti suhufi Ibrahima i Musaa, a.s. Znamo li šta je u njima? Iz Kur'ana saznajemo da je sadržaj sure El-A'la (Svevišnji) bio u tim suhufima.

U ovoj suri je objavljeno: "Hvali ime Gospodara svoga Svevišnjeg, Koji sve stvara i čini skladnim; i Koji sve s mjerom određuje i nadahnjuje; i Koji čini da rastu pašnjaci; i potom čini da postanu suhi potamnjeni. Mi ćemo te naučiti da izgovaraš pa ništa nećeš zaboraviti; osim onoga što će Allah htjeti – jer, On zna i ono što na javu iznosite i ono što tajite; i sve što je dobro Mi ćemo tebi dostupnim učiniti; zato poučavaj – pouka će već od koristi biti; dozvat će se onaj koji se Allaha boji, a izbjegavat će je onaj najgori, koji će u vatri velikoj gorjeti, pa u njoj neće ni umrijeti ni živjeti. Postići će šta želi onaj koji se očisti i spomene ime Gospodara svoga, pa molitvu obavi! Ali, vi više život na ovom svijetu volite, a onaj svijet je bolji i vječan je. **Ovo, doista, ima u listovima davnašnjim, listovima Ibrahimovim i Musaovim**".²

Također, u suri An-Nadžm je naznaka o sadržajima tih suhufa: "Reci ti Meni o onome koji istinu izbjegava, i malo udjeljuje, i posve prestane udjeljivati; zna li on ono što je skriveno, pa vidi? Zar on nije obaviješten o onome **šta se nalazi u listovima Musaovim; i Ibrahimovim** – koji je obaveze potpuno ispunjavao; da nijedan grešnik tuđe grijehe neće nositi; i da je čovjekovo samo ono što sam uradi; i da će se trud njegov sigurno iskazati; i da će prema njemu u potpunosti nagrađen ili kažnjen biti; i da će se Gospodaru tvome ponovo vratiti; i da On na smijeh i na plač

navodi; i da On usmrćuje i oživljava; i da On par, muško i žensko, stvara; od kapi sjemena kad se izbaci; i da će ih On ponovo oživjeti; i da On daje bogatstvo i moć da stiču; i da je On Sirijusa Gospodar; i da je On drevni narod Ad uništio; i Semud, i da nikog nije poštedio; i još prije Nuhov narod, koji je najokrutniji i najobjesniji bio; i prevrnuta naselja On je prevrnuo; i snašlo ih je ono što ih je snašlo; pa u koju blagodat Gospodara svoga ti još sumnjaš?"³

Interesantno je, međutim, pitanje šta je, pored navedenog u Kur'anu, bilo u suhufima koji su dati Ibrahimu, a.s. Odgovor na ovo pitanje nam daje Vjerovjesnik, s.a.v.s., na upit Ebu Zerra, r.a., u hadisu koji bilježi Ibn Hibban u „Sahihu“:

عن أبي ذر رضي الله عنه قال : يا رسول الله ما كانت صحيفة إبراهيم ؟ قال : كانت أمثالا كلها.

Ebu Zerr veli: "Božiji Poslaniče, šta su bili ti Ibrahimovi suhufi?" Poslanik odgovori: "Sve su to bile same mudrosti".⁴ Ibrahimu, a.s., prema predajama, objavljeno je deset listova, a Musau, a.s., isto toliko prije objave Tevrata. U tim listovima su bile vrhunske mudrosti za čovječanstvo. Među ostalim, bilo je objavljeno:

أيها الملك المسلط المبتلى المغرور ، إنني لم أبعثك لتجمع الدنيا بعضها على بعض ، ولكني بعثتك لترد عني دعوة المظلوم ، فإني لا أردّها ولو كانت من كافر.

"O vladaru silni, koji druge na kušnju dovodiš, sigurno te nisam poslao da dunjaluk na dunjaluk kamaraš. Poslao sam te da obespravljenom koji traži vratiš oduzeto mu pravo, jer mu ga Ja vraćam, makar i od nevjernika bio."⁵

Dobro bi bilo kad bi se tirani okoristili lekcijama drugih i shvatili da je i njihov kraj kao kraj svih nasilnika i tirana. "A nasilnici će sigurno saznati u kakvu će se muku uvaliti", veli Kur'an.¹ Kako mogu spavati ako znaju da ne spavaju oni kome su nepravdu učinili?

Uzvišeni veli: "I koliko ostaviše bašča i izvora, i njiva zasijanih i dvorova divnih, i zadovoljstava koja su u radosti provodili! – tako to bi, i Mi smo to u nasljedstvo drugima ostavili – ni nebo ih, ni Zemlja nisu oplakivali, i nisu poštedeni bili".⁶ Kad ode nasilnik, niko ga od

stanovnika nebesa i Zemlje ne žali, već ga možda čak proklinju.

Ali, vratimo se suhufima. Šta je još bilo u tim objavama? Koje još mudrosti?

وعلى العاقل ما لم يكن مغلوباً على عقله أن يكون له ساعات فساعة يناجي فيها ربه ، وساعة يحاسب فيها نفسه ، وساعة يتفكر فيها في صنع الله ، وساعة يخلو فيها لحاجته من المطعم والمشرب.

"Pametna, ako je razumom obdarena, mora imati određene trenutke – trenutke u kojima će dozivati svoga Gospodara, trenutke obračuna čovjeka sa sobom, trenutke u kojima će razmišljati o Allahovom stvaranju i trenutke u kojima na halal način stiže opskrbu."⁸

وعلى العاقل أن لا يكون ظاعناً إلا لثلاث تزود لمعاد أو مرمة لمعاش أو لذة في غير محرم.

"Pametna se ne premara prolaznim dunjalukom, osim zbog pripremanja za Ahiret, traganja za nafakom i uživanja u onome što nije zabranjeno."⁹ A onda, jedna od posljednjih mudrosti iz suhufa u hadisu:

وعلى العاقل أن يكون بصيراً بزمانه.

"Pametnom je dužnost poznavati vrijeme u kome živi".¹⁰

Današnja fraza, koja postaje aksiom, objavljena je prije oko četiri hiljade godina Ibrahimu, a.s.¹¹ Nije slučajno da je ova mudrost objavljena Poslaniku koji je jedno vrijeme živio na sjeveru Iraka, u Babilonu, velikom gradu, sa izuzetno naprednom civilizacijom. Pametnom je dužnost poznavati kulturu i civilizaciju u kojoj djeluje kako bi svojim radom postigao što bolje rezultate.

Uzevši navedene mudrosti u obzir, postaje nam jasnije zašto Stvoritelj svjetova, kad mnogobošci pozivaju Vjerovjesnika da im pokaže kakvo čudo, poziva idolopoklonike na razumijevanje Kur'ana kao najveće mu'džize koja djeluje na intelekt čovjeka te im poručuje da će u njemu naći poruke i mudrosti prijašnjih objava:

"Mnogobošci govore: 'Zašto nam ne donese kakvo čudo od Gospodara svoga?' A zar im ne dolazi objašnjenje o onome što ima u davnašnjim listovima?"¹²

Poruka Poslanika, s.a.v.s., i ashaba

Većinu poruka koje su došle u suhufima Vjerovjesnik, s.a.v.s., interpretira nam pronoseći ih kroz prizmu svoga, vjerovjesničkoga nadahnuća. Na taj način se poruka ovjekovječuje. Jer, ako su prijašnje objave iskrivljene i osakaćene, Kur'an i sunnet egzistiraju do Sudnjega dana.

U kome ćemo hadisu pronaći naznake "suhufske" mudrosti da pametan čovjek poznaje i živi u duhu svoga vremena? Ebu Davud u „Sunenu“ i imam Ahmed u „Musnedu“ bilježe da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao:

إذا تبايعتم بالعينة، وأخذتم أذناب البقر، ورضيتم بالزرع، وتركتم الجهاد، سلط الله عليكم ذلاً، لا ينزعه حتى ترجعوا إلى دينكم.

"Kad u kupoprodaji budete koristili 'ineh¹³, kad se uhvatite za repove krava, kad se zadovoljite poljoprivredom i kad napustite džihad, Allah će dati da budete poniženi i neće vas iz toga izbaviti sve dok se ne vratite vašoj vjeri."¹⁴

Svi tradicionalni komentatori ovoga hadisa ukazuju na to da dio u kome se spominje "hvatanje za repove krava" i "poljoprivreda kao preokupacija", ustvari, predstavlja metaforu kojom se želi ukazati da džihad ne bi smio biti zapostavljen na račun ovosvjetskog dobra i privređivanja, odnosno da u vremenu kad je propis odazvati se na džihad – čovjek ne smije dati prednost poljoprivredi.¹⁵

Sa aspekta vremena u kome živimo, ovom dijelu hadisa mogli bismo dati nešto drukčiju dimenziju.

Metaforu "kad se uhvatite za repove krava i kad vam poljoprivreda bude glavna preokupacija" možemo shvatiti kao podsticaj na informiranost i promatranje društvenih kretanja.

Drugim riječima, ako želite da ne budete poniženi i ako želite na pravi način ispovijedati vjeru, nemojte se zatvarati u sebe, nemojte da vam glavna i jedina preokupacija budu što bolji usjevi i stoka, ne idite samo za svojim volovima (obrađujući zemlju), **nego se osvrnite oko sebe** i budite u toku događaja. Na taj način, uz borbu na Allahovom putu, kad je to potrebno i šerijatski ispravan način kupoprodaje, nećete biti poniženi.

I ashabi su, poučeni Resulullahovom mudrošću, nastavili pronositi poruke koje su važne generacijama ummeta. Prenosi se da je Omer, r.a., govorio:

قال عمر ابن الخطاب رضي الله عنه : "ربوا أولادكم لزمان غير زمانكم."

"Odgajajte svoju djecu za vrijeme drukčije od vašeg vremena."¹¹

A Alija, r.a., imao je običaj govoriti:

قال علي رضي الله عنه : "ربوا أولادكم على غير ما رببتم به، فإنهم خلقوا لزمان غير زمانكم."

"Odgajajte svoju djecu drukčije nego što ste vi odgajani, jer oni su stvoreni da žive u vremenu koje nije vaše vrijeme."

Vakifi i dobrotvori održavaju kontinuitet poruke

Mnogi će pomisliti da naši najveći vakifi prilikom osnivanja obrazovnih institucija i nisu imali sluha za savremeno obrazovanje, odnosno da im je glavni cilj bio izučavanje tradicionalnih znanosti. Ali, to ni u kom slučaju nije tačno. Mnogi od njih su u vakufnamama eksplicite naglasili da se u medresama i drugim obrazovnim institucijama koje osnivaju izučavaju predmeti koje će vrijeme zahtijevati.

Naprimjer, u Gazi Husrev-begovoj medresi, koja je utemeljena kao institucija u rangu više škole, čijem nivou je odgovarao prostorni smještaj, lična primanja zaposlenog osoblja i predmeti planirani nastavnim planom i programom, izučavani su ovi predmeti: tumačenje Kur'ana, hadis, osnove šerijatskog prava, stilistika arapskog jezika, islamska apologetika I, ono što je vrlo bitno što je vakif odredio, a glasi: "**I drugo što bude potrebno s obzirom na običaj i mjesto**". Program medrese je, očito, prema toj odredbi vakufname bilo moguće prilagođavati vremenu i prilikama u kome je pravljeno.¹⁷

Na ovaj način se održava kontinuitet poruke "Živjeti, obrazovati se i djelovati u duhu vremena u kojem se živi" – od Ibrahima, a.s., preko prvih generacija iz ovog ummeta do našeg vremena i dalje.

Duh vremena kroz prizmu usuli-fikha (metodologije islamskog prava)

Obrazovanje u duhu vremena možemo promatrati i kroz prizmu metodologije islamskog prava. Konkretnije, kroz raspravu o uvjetima koje osoba mora zadovoljiti da bi mogla biti postavljena za muftiju, a koju tretira ova disciplina.

Koja osoba može biti imenovana muftijom? Muftiju, prije svega, krasi duboko obrazovanje i poznavanje šerijatskog prava i ostalih islamskih disciplina, ali muftija treba imati i **visok stepen općeg znanja**, jer pri donošenju fetve treba pokazati svu svoju sposobnost, talentiranost, pronicljivost, oštrinu i bistrinu uma, mogućnost kombinatorike te kritički i analitički prići problemu.¹⁸

Hatib el-Bagdadi kaže: "Sve nauke su zrnje fikha i nema nijedne nauke a da njenom protagonisti treba više nego samome pravniku. Pravnik se treba suočiti sa svim detaljima kako bi saznao sve stvari ovog i onog svijeta. On treba znati i zbilju i šalu, i razlike i suprotnosti, i korisno i štetno, **i stvari sa kojima se svijet svakodnevno susreće i sa njihovim poznatim običajima**. Jedan od uvjeta za muftiju je i taj da ima uvid u sve ovo što smo rekli. Međutim, to neće postići bez stalnih komunikacija sa ljudima, sa pripadnicima raznih zanimanja, njihovim problemima i raspravama sa njima. Zatim, da sakuplja i čita knjige i da ih uporno studira."¹⁹

Nema sumnje da visok stepen općeg znanja i poznavanje stvari sa kojima se svijet svakodnevno susreće i njihovih običaja može ponuditi kvalitetno osmišljeno obrazovanje i odgoj primjeren vremenu u kome se živi.

Da bi muftija izdao fetvu, on do u tančine mora biti upoznat sa situacijom, okolnostima, običajima, tj. mora imati krajnje precizne „koordinate“, na osnovu kojih može, na temeljima poznavanja šerijatskoga prava, donijeti fetvu. Nemoguće je zamisliti muftiju koji, recimo, bez upoznavanja osnova metoda presađivanja organa daje fetvu o dozvoljenosti ili zabranjenosti toga postupka.

Prije fetve, muftija treba saznati potrebne informacije o stanju onoga koji pita te potpuno shvatiti stanje. Kad mu je potpuno jasna stvarna situacija slučaja koji rješava, tada provjerava

pravne izvore. Obaveza muftije je da iscrpi sav svoj umni kapacitet u razumijevanju pitanja i sve potpuno provjeri, tako da ustanovi stvarno stanje.²⁰

Na temelju rečenog, šerijatski pravници su saglasni da vrijeme i okolnosti utiču na pravno mišljenje te ga korigiraju ili poništavaju (*tabdilu-l-ahkami bi tabdili-l-azmanah*). Najbolji primjer za to imamo u slučaju imama Šafije, rahimehullah, u čijim pravnim stavovima i mišljenjima se jasno razlikuje stari i novi stav. Razlog tome je promjena mjesta boravka, a time i podneblje i društveni odnosi, okolnosti, običaji i dr.

Naime, u toku deset godina je imam Šafija boravio u Jemenu, Bagdadu i Egiptu te je, shodno okolnostima i običajima svakog podneblja ponaosob, davao pravna mišljenja. Shodno tome, sintagme stari i novi mezheb imama Šafije postale su uobičajene odrednice prilikom iznošenja stavova ovoga imama.

Sve navedeno jasno pokazuje da se do stepena ifta'a, idžtihada ili kada'a, odnosno muftije, mudžtehida ili kadije ne može doći bez obavezne opće naobrazbe i informiranosti, što podrazumijeva spoznaju vremena i prilika u kojima se živi i djeluje.

Bilješke:

¹ Vlatko Pavletić (urednik), *Pedagogija I, Matica Hrvatska*, Zagreb, 1969.

² El-A'la, 1-19.

³ En-Nadžm, 33-55.

⁴ Ibn Hibban, *Sahih*, 2/78.

⁵ *Ibid.*

⁶ Eš-Šu'ara, 227.

⁷ Ed-Duhan, 25-29.

⁸ Ibn Hibban, *Sahih*, 2/78.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Dr. Šavki Abu Halil, *Atlas Kur'ana, Dar el-fikr al-mu'asir*, Bejrut, 2002.god., str. 42 (Ibrahim, a.s., rođen je oko 1800. godine p.n.e.), Sami b. Abdullah el-Maglul, *Atlas tarih al-anbija' var-rusul*, Maktabah el-Ubaikan, četvrto izdanje, 2003.god., str. 51 (Ibrahim, a.s., rođen je oko 1900. godine p.n.e.)

¹² Ta Ha, 133.

¹³ *'Ineh* je vrsta kamate u kupoprodaji, a ogleda se u tome da neka osoba fiktivno (uz odgodu plaćanja) proda robu drugoj osobi uz određenu cijenu, a zatim kupi tu istu robu od te osobe po znatno nižoj cijeni i isplati joj odmah

¹⁴ Pogledaj: Albani, *Silsiletu al-ahadis as-sahiha*, tom I, str. 42., br. hadisa: 11.

¹⁵ Pogledaj: Eš-Šavkani, *Najlul-avtar*, tom V., dio o kupoprodaji, poglavlje: *O kupoprodaji uz 'ineh*.

¹⁶ Ove riječi se vrlo često pripisuju Omeru, r.a., mada u referentnoj literaturi ni na jednome mjestu nisam našao na potvrdu toga, kao ni na potvrdu riječi koje se pripisuju Aliji, r.a. Stoga, možda bi korektnije bilo za ove rečenice ustvrditi da su one, ustvari, "staro pedagoško pravilo", kako stoji na jednoj Internet-stranici na arapskome jeziku

¹⁷ *Prilozi historiji Sarajeva*, str.107-110: Fehim Spaho, *Počeci kulturno-prosvjetnog rada u Sarajevu*

¹⁸ *Fetve Evropskog vijeća za fetve i istraživanja, Opći pogled na instituciju fetve i muftije u šerijatskom pravu, Pogovor mr. Mustafa Hasani*, str. 233.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*, str. 230.

Summary

LIFE AND EDUCATION IN THE SPIRIT OF
THE TIME

Salih Indzic

It would be wrong to say that expression "education in the spirit of the time" is new. To the contrary, from the historical perspective, the importance of awareness of the times we live in has explicitly been referred to in certain revelations to Abraham, s.a.w.s. Besides, certain sayings of the Last Prophet, s.a.w.s., could be viewed as pointing to the same as well.

Four thousands years ago it was revealed to Abraham, s.a.w.s.: "It is a duty unto a wise to know the times he lives in". It is not by chance that this wisdom was revealed to a prophet who, for a time, lived in the north of Iraq, in Babylon, a big city with advanced civilization. It is a one's duty to know the culture and civilization in which one functions so that his work could produce the best of results.

The Prophet's, s.a.w.s., metaphor: "when you get hold of cows' tails and when agriculture becomes your main preoccupation" could be understood as an instruction to be informed and alert to the conditions in the society. The Prophet is in fact telling us: "Having good crops and cattle should not become your main and only preoccupation, but you should look around and monitor what is going on".

Accordingly, our Gazi Husrev-bay, following these recommendations, stipulated in his Deed of Endowment that, besides religious subjects, students in his Madrassah are to study "other subjects which time and place may require". The Deed obviously allowed for the Madrassah's curriculum to be adapted to the modern times and conditions.

Thus, the continuity of the message - to live, educate and work in accordance with the spirit of the times - is being maintained from Abraham, to the first generations of this Ummah, to the present and even further on.

موجز

كيف نعيش ونتعلم في روح العصر

صالح إنجيتش

يخطئ من يظن أن عبارة "التربية في روح العصر" عبارة حديثة، فإن بعض دارسي التاريخ يشيرون إلى أن ضرورة معرفة الإنسان للزمان الذي يعيش فيه كانت مما أوحى إلى إبراهيم عليه السلام. كما أن العديد من نصائح وإرشادات خاتم الأنبياء محمد صلى الله عليه وسلم تشير إلى هذه الحاجة البشرية.

فقد جاء في الصحف التي أنزلت قبل حوالي أربعة آلاف عام على إبراهيم عليه السلام: "على العاقل أن يكون بصيرا بزمانه". ولم تكن هذه الحكمة لتوحي مصادفة إلى نبي كان يعيش في بابل شمال العراق، تلك المدينة الكبيرة ذات الحضارة المتقدمة جدا، فالإنسان العاقل عليه أن يكون بصيرا بالثقافة والحضارة التي يعمل فيها حتى يؤدي عمله نتائج أفضل.

ويمكننا فهم الاستعارة التي جاءت في قول رسول الله صلى الله عليه وسلم: ".. وأخذتم بأذناب البقر واشتغلتم بالزرع وبالضيعة.." بأنها تشجيع على التعرف على المتغيرات الاجتماعية ومتابعتها. وكان النبي يخبرنا: "لا تجعلوا من المحاصيل والماشية همكم الأكبر وشغلكم الشاغل، بل تفتوا حولكم وتابعوا الأحداث التي تحيط بكم".

كما أن الغازي خسرو بيك لفت النظر إلى هذه الحكمة فكتب في وظيفته الخاصة بالمدرسة أنه إلى جانب المواد الدينية يجب تدريس "المواد الأخرى الضرورية بالنظر إلى العادات والمكان". وبناء على ذلك فقد استطاعت المدرسة أن تلائم برامجها الدراسية مع متطلبات العصر والظروف التي فيها أعدت تلك البرامج.

وبهذه الطريقة تتم المحافظة على استمرارية الحكمة - العيش والتعليم والعمل في روح العصر الذي نعيش فيه - من عهد إبراهيم عليه السلام، عبر كافة الأجيال التي مرت على هذه الأمة، إلى عصرنا هذا وما بعده.